

ISSN 2080-1807

TORUŃSKIE STUDIA BIBLIOLÓGICZNE
2014, nr 2 (13)

Bernardeta Iwańska-Cieślik
Katedra Informacji Naukowej i Bibliologii
Uniwersytet Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy
e-mail: beniaiwanska@op.pl

Różnorodna oferta „Księgarni Powszechnej” we Włocławku w świetle jej druku reklamowego z 1913 r.

DOI: <http://dx.doi.org/10.12775/TSB.2014.017>

STRESZCZENIE: „Księgarnia Powszechna” działała we Włocławku w latach 1910–1962. Pierwszym jej kierownikiem był ks. Jan Stanisław Żak, który zainicjował wydawanie katalogów księgarskich. Efektem tego było zlecenie druku dwóch katalogów z wykazem książek polskich w 1911 r. Dodatkowo przy wsparciu reklamodawców wydał trzy ilustrowane katalogi prezentujące bogatą ofertę księgarni z prowincjonalnego miasta Królestwa Polskiego. Dzięki drukom reklamowym wiadomo, że „Księgarnia Powszechna” poza książką naukową, popularnonaukową i szkolną oferowała: przedmioty liturgiczne, szaty i księgi, obrazy religijne i historyczne, dewocjalia i wiele innych. Potwierdza to urozmaiconą ofertę, jak również wieloaspektową działalność księgarni we Włocławku. Szczegółowych informacji dostarcza m.in. zachowany katalog, najprawdopodobniej z 1913 r.

SŁOWA KLUCZOWE: „Księgarnia Powszechna”, katalogi księgarskie, Włocławek.

Wprowadzenie

Katalogi księgarskie¹ swoją historią sięgają roku 1486, kiedy to księgarz augsburski Johann Bämle przygotował spis dzieł na jesienne

¹ *Katalog księgarski*, [w:] *Encyklopedia wiedzy o książce*, pod red. nacz. A. Birkenmajera, B. Kocowskiego, J. Trzynadłowskiego, Wrocław 1971, szp. 1131–1133.

targi książki we Frankfurcie². Na ziemiach polskich mamy do czynienia z pierwszymi tego typu drukami reklamowymi od 1669 r. – pierwszy katalog sortymentowy wydał księgarz gdański Kaspar Wächtler. Następne wykazy ukazywały się nakładem bibliopolów toruńskich, elbląskich i warszawskich. Wtedy też wyodrębniły się rodzaje katalogów księgarskich: sortymentowe, nakładowe, sortymentowo-nakładowe i aukcyjne³. W XIX w. ta forma reklamy była stałym elementem promocji własnej oferty, której poza opisem bibliograficznym towarzyszyły omówienia bądź krótkie recenzje.

Katalogi są nośnikiem informacji na temat reklamy i propagandy książki w danym okresie, jak również miejscem prezentacji szerokiego asortymentu będącego w ofercie księgarskiej. Dostarczają wiedzy o własnych i obcych wydawnictwach pod względem ich treści i cech formalnych, takich jak:

narodowość autora, język druku, miejsce i rok wydania, postać zewnętrzna dzieła (format, papier, oprawa, forma wydawnicza) i jego cena. [...] Materiał katalogowy pozwala także określić stopień specjalizacji działalności wydawniczej i handlu księgarskiego, zasięg rozpowszechnienia druków pochodzących z danych ośrodków wydawniczych oraz wzajemne powiązania handlowe poszczególnych firm⁴.

Ponadto są źródłem wiedzy szczegółowej o zapowiedziach wydawniczych, a zawarty w nich asortyment pozwala określić profil głównych klientów. W katalogach niekiedy prezentowano dzieła z wybranej dziedziny⁵ czy języka (np. książki w języku polskim, niemieckim czy francu-

² T. Hussak, *Reklama i propaganda książki*, t. 1, Warszawa 1971, s. 223.

³ I. Imańska, *Obieg książki w Prusach Królewskich w XVIII wieku*, Toruń 1993, s. 51–53.

⁴ M. Mlekicka, *Wykorzystanie źródeł drukowanych z lat 1795–1918 do badań nad dziejami książki polskiej (zarys metodologiczny)*, „Z badań nad Polskimi Księgozbiorami Historycznymi” 3: 1977, s. 32–33; zob. jeszcze E. Chełstowski, *Katalogi księgarskie Friedleinów*, „Księgarz” 1960, nr 1/2, s. 19–20; tenże, *Katalogi księgarskie w Bibliotece Jagiellońskiej*, „Biuletyn Biblioteki Jagiellońskiej” 16: 1964, nr 2, s. 21–33; tenże, *O znaczeniu katalogów księgarskich*, „Księgarz” 1959, nr 13/14, s. 12–14.

⁵ *Katalog dzieł rolniczych na składzie w księgarniach Leona Idzikowskiego w Kijowie (Kreszczatyk No 29), w Warszawie (Marszałkowska No 119)*, [b.m.] 1913; *Katalog dzieł technicznych wydany staraniem Księgarni E. Wende i S-ka*, Warszawa 1913.

skim)⁶. Z kolei do pozaksiążkowych towarów i usług badacze katalogów księgarskich⁷ najczęściej zaliczają: nuty, ryciny, litografię, mapy, rysunki. Anna Gruca w swoim artykule przytacza przykład księgarza i nakładcy Walerego Wielogłowskiego, w którego *Katalogu dzieł wydanych nakładem księgarni katolickiej w Krakowie* (Kraków 1858) pojawiła się oferta:

Skład znaczny ram do obrazów na rozmaite ceny oraz: medaliki, papier listowy ozdobny, koperty i różne kancelaryjne potrzeby – papiery na powinszowania, bilety, pióra stalowe, rączki do piór, ołówki, laki, pieczętki itd. itd. itd.⁸

Ten sam księgarz zapewniał w swoich wydawnictwach reklamowych, że jest w stanie zaopatrzyć swoich klientów w szczecinę, pióra gęsie, grubą wełnę oraz żółty wosk z zaprzyjaźnionego gospodarstwa.

Księgarnie na łamach mniejszych czy większych katalogów informowały o prowadzonej przez nie prenumeracie wybranych czasopism, funkcjonujących wypożyczalniach, a także innych działach handlowych znajdujących się w ramach struktury jednej instytucji. Przykładem może

⁶ A. Gruca, *Katalog księgarski jako źródło informacji o książce i rynku wydawniczo-księgarskim oraz druk reklamowy (na przykładzie katalogów krakowskich z drugiej połowy XIX)*, [w:] *Książka, biblioteka, informacja. Między podziałami a wspólnotą III*, pod red. J. Dzieniakowskiej i M. Olczak-Kardas, Kielce 2012, s. 83–84.

⁷ Taż, *Spółka Wydawnicza Polska (1890–1916). Wydawnictwo krakowskich konserwatystów*, Kraków 1993, s. 151–162; taż, *Krakowskie katalogi księgarskie doby autonomii galicyjskiej, typologia i wartość źródłowa w kontekście przemian form informacji o dawnej książce*, [w:] *Uniwersum piśmiennictwa wobec komunikacji elektronicznej*, pod red. K. Miłogonia i M. Skalskiej-Złat, Wrocław 2009, s. 65–75; M. Konopka, *Przemiany informacji księgarsko-wydawniczej w drugiej połowie XIX wieku na przykładzie katalogów księgarskich lwowskich firm*, [w:] *Książka, biblioteka, informacja. Między podziałami a wspólnotą*, pod red. J. Dzieniakowskiej, Kielce 2007, s. 53–63; taż, *Katalogi Księgarni Polskiej we Lwowie, „Rocznik Naukowo-Dydaktyczny WSP w Krakowie” 1996, z. 178, „Prace Bibliotekoznawcze” 8*, s. 27–35; A. Boruc, *Katalogi księgarskie i wydawnicze drugiej połowy XIX wieku jako źródło informacji o książce*, „Wiek XIX. Rocznik Towarzystwa Literackiego im. Adama Mickiewicza” 5 (47): 2012, s. 561–575; G. Piechota, A. Kida, *Rozwój reklamy i promocji książek edukacyjnych w katalogach księgarskich od XVIII wieku do współczesności*, [w:] *Książka, biblioteka, informacja. Między podziałami a wspólnotą III*, pod red. J. Dzieniakowskiej i M. Olczak-Kardas, Kielce 2012, s. 241–258; A. Jazdon, *Wydawcy poznańscy 1815–1914. Kształtowanie środowiska i repertuaru wydawniczego*, Poznań 2012, s. 347–359.

⁸ F. German, *Wielogłowski Walery*, [w:] *Słownik pracowników książki polskiej*, pod red. I. Treichel, Warszawa 1972, [dalej cyt.: SPKP], s. 950; A. Gruca, *Katalog księgarski...*, s. 84.

być inny krakowski księgarz i nakładca Władysław Miłkowski, który w katalogu z 1885 r. powiadomił swoich odbiorców, że otworzył przy swojej księgarni Biuro Zaopatrzeń Kościelnych, licząc na duże zainteresowanie i poparcie duchowieństwa⁹.

Podobnie jest w przypadku druku reklamowego wrocławskiej „Księgarni Powszechnej” z 1913 r., gdzie – poza ofertą książek liturgicznych i innych ważniejszych dzieł własnego nakładu oraz zewnętrznych firm wydawniczych – mamy do czynienia z rozbudowanym działem z paramentami i innymi utensyliami kościelnymi.

W niniejszym artykule zostanie zaprezentowana szeroka oferta wrocławskiej księgarni, ze szczególnym uwzględnieniem występujących w katalogu elementów bibliologicznych.

Katalog i wybrana oferta „Księgarni Powszechnej” z 1913 r.

W literaturze przedmiotu odnotowano już zachowane katalogi „Księgarni Powszechnej” we Wrocławku z wykazem posiadanych na składzie książek polskich. Zostały one wydane w Warszawie w 1911 r. pod podobnym tytułem: *Katalog książek polskich do nabycia w Księgarni Powszechnej w Wrocławku*¹⁰. W krótkim czasie po otwarciu księgarni wrocławskiej opublikowano również katalog ilustrowany, którego nakład został bardzo szybko wyczerpany. W 1913 r. nastąpiło jego drugie wydanie wraz z nowym cennikiem, znacznie rozszerzonym działem przedmiotów srebrnych i rozbudowaną ofertą dla bibliotek parafialnych i ludowych¹¹. Ten bardziej druk reklamowy niż katalog księgarski został zatytułowany w sposób odzwierciedlający jego zawartość: *Księgarnia Powszechna (Dycezalna[!])* z podaniem lokalizacji: *Wrocławek, gub. Warszawska*.

⁹ A. Gruca, *Katalog księgarski...*, s. 85–86; F. Pieczętkowski, *Miłkowski Władysław*, [w:] SPKP, s. 596–597.

¹⁰ *Katalog książek polskich do nabycia w Księgarni Powszechnej w Wrocławku*, Warszawa: Drukarnia i Litografia Jana Cotty, 1911; *Katalog książek polskich do nabycia w Księgarni „Powszechnej” we Wrocławku*, Warszawa: Druk Rubieszewskiego i Wrotnowskiego, 1911; zob. B. Iwańska-Cieślak, *Katalogi z ofertą „Księgarni Powszechnej” we Wrocławku z 1911 r.*, [w:] *Książka i prasa w kulturze*, pod red. K. Domańskiej, B. Iwańskiej-Cieślak, Bydgoszcz 2013, s. 125–140.

¹¹ *Księgarnia Powszechna (Dycezalna[!])*, Wrocławek [1913], s. [3].

Ks. Jan Żak¹² – organizator i pełniący obowiązki kierownika sklepu – w swoich wspomnieniach wypowiadał się na temat znaczenia i roli wszelkich form promocji działalności księgarni:

Rozumiałem dobrze, że bez odpowiedniej reklamy w handlu się nie obędzie, więc też oprócz ogłoszeń w pismach jak Kronice Diecezjalnej, Ateneum Kapłańskim, Głosie Wiary, rozsyłałem kolejno diecezjami do wszystkich księży krótsze i dłuższe ogłoszenia. Kombinowałem w ten sposób, że do ogłoszeń i cenników załączałem ogłoszenia firm pewnych, które pokrywały koszty druku i poczty. Wydałem 3 spore katalogi ilustrowane przez te lata, które rozesłałem na całe Królestwo i Rosję do księży. Katalogi ilustrowane Księgarni Powszechnej z przedmiotami kościelnymi jeszcze teraz spotkać można u wielu księży. Solidne załatwianie zamówień zdobywało coraz więcej odbiorców. [...]

Doskonałe klisze ksiąg i przedmiotów liturgicznych, podany wymiar i cena ułatwiały każdemu zamówienie. A ponieważ przesyłkę pocztową bez wielkiej różnicy na odległość płaciło się jednakowo, to też [!] podług katalogu mieliśmy zamówienie nawet z Władywostoku, Czyty, Kaukazu. Rynek zbytu był olbrzymi¹³.

Omawiany katalog został wydany po dwóch latach działalności „Księgarni Powszechnej”¹⁴, która została uruchomiona 1 stycznia 1910 r.¹⁵ Można by przyjąć 1912 za rok jego edycji, jednakże na górnej okładzinie zaznaczono ołówkiem datę 1913, która wydaje się bardziej prawdopodobna ze względu na zamieszczone w nim pozycje książkowe wydane w 1912 i 1913 r. Z obcych nakładów przeważają publikacje wydrukowane do 1911 r., tylko nieliczne z nich pochodzą z 1912 r., jak trzecie wydanie pracy Aleksandra Mohla (1864–1913) *W pogoni za prawdą* (Poznań 1912) w pięciu tomach. Natomiast własne wydawnictwa i te z Drukarni Diecezjalnej wyróżniono geometrycznymi i stylizowanymi obramowaniami, zwłaszcza pozycje z 1913 r. Wśród nich można wymienić: Walentego Załuskiego *Memento Mori, czyli nauki pogrzebowe o rze-*

¹² M. Wojtkowski, *Żak Jan Stanisław*, [w:] *Włocławski słownik biograficzny*, t. 1, pod red. S. Kunikowskiego, Włocławek 2004, s. 189–192.

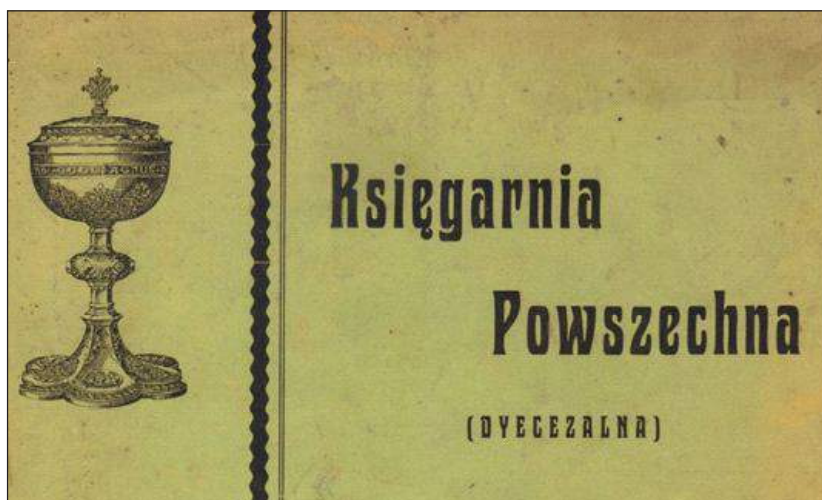
¹³ J. S. Żak, *Z moich wspomnień*, „Kronika Diecezji Włocławskiej” 32: 1938, s. 264.

¹⁴ *Księgarnia Powszechna (Dyeczalna[!])...*, s. 1.

¹⁵ B. Iwańska-Cieślik, dz. cyt., s. 125.

czach ostatecznych (wyd. 2, Włocławek 1913), Bolesława Skarżyńskiego *Mały katechizm rzymsko-katolicki dla przygotowania dzieci do pierwszej Komunii św.* (wyd. 7, Włocławek 1913) oraz Władysława Krynickiego *Żywot św. Paschalisa Baylon, patrona czcicieli N. Sakramentu* (Włocławek 1913). Jednak nie można wykluczyć, że ten druk promocyjny ukazał się tuż przed wybuchem I wojny światowej.

Wydawnictwa reklamowe zazwyczaj miały kartę tytułową i broszurową okładkę. Jej ozdobę stanowiły skromne ramki, drobne ornamenty, jak również sygnet firmy. Tytuł był odzwierciedleniem zawartości katalogu. Ponadto odpowiednią czcionką podawano nazwę placówki i jej lokalizację¹⁶. W przypadku omawianego druku zastosowano skromną szatę zewnętrzną, ograniczając się do prezentacji graficznej kielicha i księgi liturgicznej oraz pionowych linii na górnej okładzinie, na dolnej zaś zamieszczono reklamę Warszawskiego Towarzystwa Akcyjnego Ludwik Spiess i Syn. Oprawa broszurowa była wykonana z grubszego papieru o wymiarach 28×21 cm.

Ilustracja 1. Górna połowa okładziny druku reklamowego „Księgarni Powszechnej” z 1913 r.

Źródło: *Księgarnia Powszechna (Dycezalna[!])*, Włocławek [1913] (fot. autorka).

¹⁶ M. Konopka, *Przemiany informacyjne...*, s. 58–59.

Paginacja poszczególnych kart nie przebiega w sposób ciągły, ponieważ pierwsze dwie strony i ostatnia zrzębu głównego nie zostały ponumerowane oraz wstawiono dodatkowe karty z ofertą ksiąg i naczyń liturgicznych występujących odpowiednio na stronach 81–84 i 161–166. Można przypuszczać, że dodano je już po wykonaniu druku reklamowego. Zwiększyło to pierwotną objętość o pięć kart. Łączna suma stron poza okładziną wynosiła 46 (numeracja w katalogu występuje jedynie do strony 33).

Szata graficzna druku odzwierciedla możliwości i wyposażenie włocławskiej Drukarni Diecezjalnej¹⁷. Tym samym w omawianym wydawnictwie wykorzystano dużą różnorodność czcionek, obramowań, winiet, linii czy pojedynczych ozdobników typograficznych. Reklama Banku Handlowego w Warszawie została umieszczona w ramce secesyjnej z linii i motywów roślinnych. Z kolei informacja o Fabryce Organów Kazimierza Żebrowskiego w Krakowie została wpisana w bordiurę, na którą złożyły się linie i drobne ozdobniki typograficzne. Tytuły, zwłaszcza z własnej oferty wydawniczej, starano się szczególnie wyróżnić poprzez otoczenie ich obramowaniem geometrycznym. Poza tym w katalogu występują liczne podkreślenia pojedynczą lub podwójną linią, których głównym zadaniem było skupienie uwagi potencjalnego odbiorcy¹⁸.

Przy redakcji tego druku promocyjnego wykorzystano wszystkie dostępne możliwości ówczesnej reklamy – od odpowiedniego rozmieszczenia informacji na poszczególnych stronach, przez dostosowanie rozmiaru ogłoszenia do zawartych w nim treści, dodanie odpowiedniej ramki w różnych stylach czy wykorzystanie licznych rodzajów czcionek, a kończąc na uzupełniających je rysunkach i fotografiach. Niestety, nie jest znana wysokość nakładu druku promocyjnego i to, jak szeroki był jego odbiór. Wiadomo, że zamówienia spływały z całego cesarstwa rosyjskiego.

Katalog otwiera wstęp zatytułowany *Do Szanownych i Czcigodnych naszych Odbiorców*, w którym zaprezentowano cel wydania katalogu, jak i szczegółową ofertę specyficznych zamówień na wszelkie przedmioty z „działu argenteryi”, równocześnie zachwalając wydawnictwa liturgiczne

¹⁷ K. Rulka, *Księgarnia Powszechna i Drukarnia Diecezjalna*, „Kronika Diecezji Włocławskiej” 70: 1987, s. 128–136.

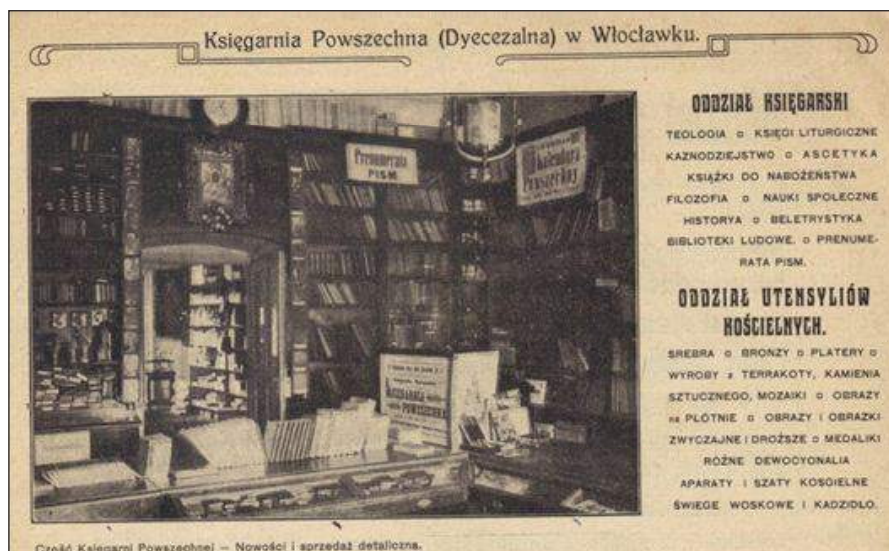
¹⁸ A. Janiak-Jasińska, *Aby wpadło w oko... O reklamie handlowej w Królestwie Polskim w początkach XX wieku na podstawie ogłoszeń prasowych*, Warszawa 1998, s. 32–37.

belgijskiej firmy H. Dessain. Przedstawiono również pokrótce zakres działalności „Księgarni Powszechnej”. Na treść niniejszego wydawnictwa reklamowego złożyły się następujące elementy¹⁹:

Tworzenie bibliotek parafialnych i warunki nabycia; Niektóre poważniejsze dzieła i książki; Książki do nabożeństwa droższe i tańsze; Pamiątki odpowiednie na dzień I Komunii św.; Na podarunki kolendowe[!] broszury; Księgi liturgiczne: Mszały, Breviarze etc.; Katechizm uznany za bardzo dobry; Kanony ołtarzowe w arkuszach w różnych stylach, formatach i cenach; Obraz Królowej Jadwigi; Obraz Matki Boskiej Częstochowskiej; Obrazy i obrazki św. Pańskich; Obrazy religijne na płótnie; Kielichy tylko z[!] srebrnymi czaszami, monstrancye[!], puszki do komunikantów i inne naczynia liturgiczne, platerowane; Kielichy monstrancye[!], puszki do komunikatów srebrne; Lichtarze platerowane; Bronzowe[!] lichtarze, krzyże, żyrandole, lampierze; Świece emaliowane; Woskowe i stearynowe świece; Szaty liturgiczne i aparaty kościelne; Figury i stacye[!] terrakotowe[!]; Druki do kancelarii parafialnych potrzebne.

Możemy przypuszczać, że również spis treści był elementem reklamowym, który dawał szybką orientację w zawartości tego wydawnictwa, wytłuszczonym drukiem wskazywał bowiem wybraną ofertę oraz słowa kluczowe dla jej przyszłych zysków. Pogrubioną czcionką zaznaczono: katechizm, obrazy królowej Jadwigi i Matki Boskiej Częstochowskiej, szaty liturgiczne, aparaty kościelne oraz świece emaliowane. Pojedynczymi wytłuszczonymi słowami są: *bronzowe[!]*, *srebrne*, które przykuwają uwagę w trakcie pierwszego przeglądania druku.

¹⁹ Przeważają w kolejności występowania w katalogu. Tytuły pochodzą ze spisu treści, z kolei w tekście przybierają one następującą formę: *Specjalnością[!] Księgarni Powszechnej jest tworzenie i kompletowanie książnic większych i mniejszych przeznaczonych do użytku prywatnego i publicznego; Niektóre poważniejsze Dzieła i Książki wydane w ostatnim czasie, a znajdujące się na składzie w Księgarni Powszechnej w Włocławku; Książki do nabożeństwa; Na podarunki kolendowe[!]; Księgi Liturgiczne Łacińskie; Mały Katechizm Rzymsko-Katolicki; Na pamiątkę I Komunii św.; Kanony ołtarzowe w arkuszach; Obrazy religijne; Oleodruki na papierze; Portrety sławnych ludzi; Oddział przedmiotów kościelnych srebrnych, platerowanych i brązowych[!]; Kielichy i Puszki srebrne; Oddział świec i wyrobów woskowych; Świece emaliowane; Szaty Liturgiczne i Aparaty kościelne; Przedmioty wykonane artystycznie; Drukarnia diecezjalna poleca następujące książki i druki.*

Ilustracja 2. Wnętrze księgarni z 1913 r.

Źródło: *Księgarnia Powszechna (Dyceczalna[!])*, Włocławek [1913], s. 1 (fot. autorka).

Oferta pozaksiążkowa

Od pierwszych kart katalogu potencjalny klient był informowany o zasobności i różnorodności oferty Oddziału Przedmiotów i Utensyliów Kościelnych, z zapewnieniem, że można było tutaj zaopatrzyć się we wszystko, co jest potrzebne do posługi kapłańskiej. Wymienione zostały następujące podziały: naczynia i przedmioty liturgiczne srebrne, brązowe i platerowane; szaty i księgi liturgiczne, kanony na ołtarze, stacje Męki Pańskiej, figury świętych z terakoty, kamienia sztucznego i masy mozaikowej; obrazy religijne i historyczne, ramy do obrazów, dewocjonalia w lepszym gatunku, a nawet świece woskowe, kadzidła i wiele innych²⁰.

Jak wspomina ks. J. Żak, katalog był zaopatrzonej w ilustracje, w tym rysunki przykładowych przedmiotów kościelnych. Ich opisy składały się z nazwy, materiału, z jakiego zostały wykonane, określenia ich stylu, wymiarów (głównie wysokości) oraz ceny. W ofercie zaprezentowano:

²⁰ *Księgarnia Powszechna (Dyceczalna[!])...*, s. 2.

relikwiarze, kielichy mszalne, monstrancje, puszki do komunikantów, lawaterze, łądki do kadzidła, puszki do hostii, lampki wiszące i stojące, naczynia do chrztu, patenę do chorych, kropidło, ampułki, naczynia do olejów św., dzwonki kościelne harmonijne, krzyże, latarnie procesyjne, różnego typu lampy kościelne, trybularze, krzyże procesyjne, lichtarze, żyrandole, lampierze, kandelabry, świeczniki.

Przedstawiono m.in. pięć monstrancji, których cena wahała się od 88 do 159 rb. i 50 kop., była ona uzależniona od materiału, jak i wysokości, np. poz. 1618. *Monstrancja[!] romańska cała złotona, suto ozdobiona sztucznymi kamieniami, wys. 67 cm., rb. 143. – Takąż, wysoka 78 cm., rb. 159.50* oraz poz. 1616. *Monstrancja „Renaissance” wysokość 76 cm. rb. 132. – ozdoby złote*²¹.

W szczegółach zamówienia przedmiotów kościelnych należało uwzględnić numer przedmiotu oraz przypisaną mu cenę. Dodatkowo zaznaczono, że kielichy były przekazywane do konsekracji, a osoba zamawiająca otrzymywała odpowiednie świadectwo. Na każdym z prezentowanych utensyliów mógł być wygrawerowany napis, przy czym opłata wynosiła pięć kopiejek od litery. Zamówienie było realizowane po otrzymaniu należności lub za zaliczeniem pocztowym bądź kolejowym. Uzupełnieniem tej oferty była możliwość zakupu srebrnych, oksydowanych, platerowanych naczyń stołowych: łyżek, noży, widelców, cukiernic, koszy do owoców, etażer do cukrów i ciast, serwisów do kawy.

Oferowano również świece białe i żółte z różnych gatunków wosku, paschały, świece gromniczne i inne. Ich cena była uzależniona od typu zdobienia. Prowadzono również skup opałków woskowych oraz realizowano zamówienia hurtowe jedynie powyżej 40 funtów (1 funt = 0,4 kg). Wyznacznikiem ceny była liczba sztuk, waga bądź ozdoby. Szczególnie reklamowano nowość, jaką były świece emaliowane pochodzące z fabryki Władysława Przygodzkiego w Częstochowie.

Kolejne w ofercie zostały zamieszczone szaty liturgiczne i aparaty kościelne, wśród nich wymieniono: ornaty, kapy, stuły, bursy, tuwalnie, umbrakulum, tron do wystawienia Najświętszego Sakramentu, baldachimy, sztandary, chorągwie, alby, komże, humerały, korporały, puryfikatorze, palki haftowane, birety oraz szkaplerze. Podkreślano, że wszystkie prezentowane:

²¹ Tamże, s. 12, 14.

aparaty są wykonane z materyi[!] mocnej, czysto jedwabnej, tkanej na warsztatach ręcznych na sposób średniowieczny według wzorów czysto kościelnych i przewyższają swoją trwałością i pięknnością wszystko, cośmy dotąd posiadali w kraju. Ornaty szyte są przeważnie krojem rzymskim, przedstawiają się bardzo poważnie, uroczyście a doskonale leżą. Ornaty i kapy z brokatu i brokateli, tkanych w sposób powyższy u nas ze względu na cło wysokie, zupełnie prawie były dotąd nie znane[!]²².

Poza baldachimem, sztandarem czy chorągwią do najdroższych przedmiotów należał ornat z haftowaną kolumną, którego cena mogła osiągnąć 500 rb. Z kolei ornat (z rekwizytami: stuła, manipulararz, welon, bursa) ze *złotego brokatu, słup i krzyż także tkany złotem; na przecięciu krzyża ręcznie haftowany przez artystę obrazek dowolnego świętego*²³ kosztował 300 rb.

„Księgarnia Powszechna” miała na składzie duży wybór przedmiotów wykonanych artystycznie z terakoty, masy mozaikowej i sztucznego kamienia. Oferowano stacje Męki Pańskiej, figury rezurekcyjne, Matkę Boską z Lourdes, figury apostołów, św. Antoniego, św. Franciszka, św. Stanisława Kostki. W katalogu nie zamieszczono ich cen, jedynie na indywidualne zapytanie wysyłano szczegółowe cenniki i inne kosztorysy.

W ofercie była szeroka gama obrazów religijnych, które w katalogu pogrupowano w następujące działy: oleodruki włoskie na płótnie, oleodruki na papierze oraz portrety sławnych ludzi. W pierwszej grupie najdroższym produktem były stacje Męki Pańskiej w wymiarze 85×65 cm, które sporządzone według obrazów Carlo Morgari, nagrodzonych przez papieża Piusa X specjalnym podziękowaniem. Zestaw 14 obrazów kosztował 80 rb. Poza tym obrazy oferowano na płótnie lub na gobelinie, z obwódkami lub bez. Z kolei oleodruki na papierze oferowano w różnych rozmiarach, a cena wahała się od 15 do 60 kop. Można było nabyć przedstawienia: Matki Boskiej Częstochowskiej, Matki Boskiej Ostrobramskiej, Matki Boskiej Bolesnej, Chrztu Pana Jezusa, obrazy św. Józefa, św. Stanisława Kostki, św. Antoniego Padewskiego i inne. W dziale z portretami sławnych ludzi znajdowała się oferta z wizerun-

²² Tamże, s. 29.

²³ Tamże.

kami: Kazimierza Wielkiego, Jana Kochanowskiego, Mikołaja Kopernika, Tadeusza Rejtana, Adama Mickiewicza czy Juliusza Słowackiego. Specjalną ofertą była artystycznie kolorowana chromolitografia Jadwigi, Królowej Polski, Litwy i Rusi według obrazu Józefa Męciny-Krzesza (1860–1934) w cenie 2 rb.²⁴

Uzupełnieniem oferty „Księgarni Powszechnej” skierowanej do duchowieństwa katolickiego były druki do kancelarii parafialnej oraz kopie pojedynczych pieśni religijnych.

Książka w ofercie „Księgarni Powszechnej” w świetle druku reklamowego z 1913 r.

Promocja książki i prasy na łamach katalogu znajdowała się w trzech zasadniczych miejscach. Już na pierwszych stronach zarząd „Księgarni Powszechnej” deklaruje dążenie do jak najwyższej jakości usług, porównywalnych z „zagranicznymi zakładami”, poprzez bardzo szybką rozbudowę różnych działów księgarskich oraz „działu tworzenia i kompletowania bibliotek mniejszych i większych”²⁵, następnie wymienia ważniejsze i cenniejsze dzieła w ofercie księgarskiej, a tuż za nimi książki do nabożeństwa, co zostaje uzupełnione skierowaną do określonych odbiorców grupą druczków „Na podarunki kolendowe[!]” oraz książkowymi pamiątkami I Komunii Świętej. Znaczną część katalogu zajmuje oferta z księgami liturgicznymi (s. 7–9), gdzie obok wydawnictw firm Fryderyka Pusteta i H. Dessaina z Belgii umieszczono rysunki proponowanych opraw do Mszałów Rzymskich (sześć wariantów). Poza tym pod koniec druku wstawiono publikacje własnego nakładu, podkreślając go dodatkowym obramowaniem, charakterystycznym dla bardziej znaczących tytułów.

Pierwszym większym skupiskiem prac pozaliturgicznych był dział zatytułowany: *Niektóre poważniejsze Dzieła i Książki wydane w ostatnim czasie, a znajdujące się na składzie w Księgarni Powszechnej w Włocławku*, gdzie zaprezentowano prace z zakresu biblistyki, teologii, duchowości, kaznodziejstwa, hagiografii, ze szczególnym uwzględnieniem literatury

²⁴ Tamże, s. 10.

²⁵ Tamże, s. 1, 3.

na temat królowej Jadwigi, literaturoznawstwa, historii czy pedagogiki i psychologii.

Odnotowano tutaj 100 pozycji 50 różnych autorów. Po wstępnej analizie bibliograficznej można stwierdzić, że pochodzą one z końca pierwszej dekady lub początku lat 20. XX w. Druki oferowano głównie z oficyn warszawskich, włocławskiej Drukarni Diecezjalnej, zakładów poznańskich i krakowskich. Były one również wykonane w Żytomierzu, Piotrkowie, Przemyślu, Łodzi, Brodach, Lwowie, Wilnie, Oświęcimiu oraz Płocku. Prezentowano przeważnie autorów polskich, a wśród obcych można wymienić: Elie Abta, Désiré Josepha Merciera (1851–1926), Emanuela Baugauda (1824–1888), Fridricha Wilhelma Foerstera, Franza Xavera Brorsa i innych.

Rodzimi autorzy występujący w katalogu to przede wszystkim Józef Sebastian Pelczar oraz przedstawiciele lokalnego środowiska naukowego: biskupi i profesorowie seminarium włocławskiego. W katalogu księgarni włocławskiej zawarto informację o posiadaniu w ofercie prac: Idziego Radziszewskiego (1871–1922), Stanisława Kazimierza Zdzitowieckiego (1854–1927), Mariana Nassalskiego (1860–1942), Władysława Krynickiego (1861–1928), Józefa Kruszyńskiego (1877–1953), Stanisława Gruchalskiego (1872–1936).

Jak już wcześniej zaznaczono, w omawianym druku reklamowym powiadamiano potencjalnych klientów o 100 pozycjach książkowych (poza księgami liturgicznymi), które stanowią jedynie ok. 7% oferty zamieszczonej we wcześniejszych katalogach „Księgarni Powszechnej” z 1911 r.²⁶ Tym samym próba stwierdzenia, że najliczniej pojawiają się druki z zakresu kaznodziejstwa czy hagiografii, nie będzie odzwierciedleniem faktycznej oferty księgarni we Włocławku. W tym ilustrowanym wydawnictwie zamieszczono najprawdopodobniej druki najbardziej interesujące i popularne w danym okresie. Tak więc odnajdziemy tu różnorodną literaturę zarówno naukową, popularnonaukową, szkolną, jak i piękną, którą reprezentuje m.in. Juliusz Słowacki.

Do druków charakterystycznych dla księgarni kościelnej (katolickiej) należy zaliczyć wszelkie wydawnictwa teologiczne z zakresu biblistyki, dogmatyki, w tym katechetyki, teologii pasterskiej czy żywotów świętych. Można wskazać chociażby podręczniki do katechizacji autorów

²⁶ Zob. B. Iwańska-Cieślak, dz. cyt., s. 130.

obcych i rodzimych. Wojciech Galant (1853–1930) przetłumaczył np. pracę Franza Spirago pt. *Katolicki katechizm ludowy, stosownie do potrzeb czasu i pedagogicznie opracowany* (3 t., wyd. 2, Mikołów–Warszawa: nakł. Karola Miarki, 1911) oraz jeszcze jedną pracę wymienionego autora, a mianowicie *Zbiór przykładów dla ludu katolickiego, a w szczególności dla katechetów* (Mikołajów: wyd. Karol Miarka, 1911). Poza nim odnotowano również Wojciecha Stanisława Andersza (1850–1907) i jego pracę *Nauki katechizmowe ułożone na podstawie nauk różnych autorów* (Poznań: nakł. i czcionkami Drukarni i Księgarni św. Wojciecha, 1911).

Z zakresu teologii pastoralnej została uwzględniona pozycja Mikołaja Biernackiego²⁷ (1879–1962) *Teologia pasterska według ostatnich decyzji kongregacji rzymskich i postanowień papieskich* (Warszawa: skład gł. Gebethner i Wolff [etc.], 1911).

Liturgika, poza dużym działem ksiąg liturgicznych, jest reprezentowana przez pracę biskupa płockiego Antoniego Juliana Nowowiejskiego (1858–1941) *Ceremoniał parafialny* (Płock 1912), który był przez kolejne lata bardzo popularnym drukiem i w 1931 r. doczekał się siódmego wydania²⁸.

Wśród prac kaznodziejskich figuruje czteroczęściowe wydanie *Zarysu dziejów kaznodziejstwa w Kościele katolickim* (Kraków 1896) autorstwa ks. Józefa Sebastiana Pelczara (1842–1924), które oferowano w cenie niżkowej 2,75 rb. Poza tym w ofercie księgarni wrocławskiej znajdowały się takie dzieła tego autora, jak: *Medycyna pasterska czyli wiadomości potrzebne kapłanom z zakresu stomatologii, higieny, fizjologii i patologii z dodatkiem niektórych kwestyi[!] teologicznych* (Lwów 1907); *Prawo małżeńskie katolickie z uwzględnieniem prawa cywilnego w Austrii[!], w Prusach i w Królestwie Polskim* (t. 1–3, Kraków 1898); *Jezus Chrystus wzorem i mistrzem kapłana. Rozmyślenia dla kapłanów* (Przemyśl 1911).

Inne oferowane prace z zakresu kaznodziejstwa polskiego zostały napisane przez: ks. Józefa Stanisława Adamskiego (1851–1926), Alojzego Mechlera, Pawła Rzewuskiego (1804–1892), Piotra Skargę (1536–1612),

²⁷ L. Grzbień, *Biernacki Mikołaj*, [w:] *Słownik polskich teologów katolickich* [dalej cyt. SPTK], t. 5, pod red. tegoż, Warszawa 1983, s. 108.

²⁸ Autor biogramu nie wymienia tej pozycji zob. M. Grzybowski, *Nowowiejski Antoni Julian*, [w:] SPTK, t. 6, pod red. L. Grzebienia, Warszawa 1983, s. 566–574.

którego wymieniono zarówno *Kazania sejmowe*, jak i *Kazania na niedziele i święta* (niestety, trudno zidentyfikować wydanie). Wymieniono również *Kazania katechetyczne o wierze katolickiej, obyczajach i środkach do zbawienia na wszystkie niedziele i święta w ciągu 2 lat rozłożone z 1896 r.*, które opracował Jan Ewangelista Zoller, katecheta i spowiednik ubogich Sióstr Szkolnych w Reisbach. Rozbudowaną formą kazania są listy pasterskie przygotowywane przez ordynariuszy diecezji, i tak w ofercie „Księgarni Powszechnej” znalazły się *Listy pasterskie i mowy okolicznościowe* (Mikołajów–Warszawa: nakł. Księgarni Karola Miarki, 1908) sporządzone przez arcybiskupa lwowskiego Józefa Bilczewskiego (1860–1923).

Liczniej reprezentowane są wszelkie wydawnictwa związane z rosnącą nadzieją na kanonizację królowej Jadwigi, tj. prace powstałe na styku historii, hagiografii, legend i literatury pięknej. Już w połowie XIX w. podjęto intensywne starania o wyniesienie żony Jagiełły do godności świętej, co było związane z wzmożonymi badaniami nad historią Polski. Wtedy zostały opublikowane prace m.in. Karola Szajnochy *Jadwiga i Jagiełło 1374–1413. Opowiadanie historyczne* (Lwów 1856) czy Józefa Szujskiego *Królowa Jadwiga. Dramat* (Kraków 1860). Na początku XX w. w ten proces kanonizacyjny zaangażowali się biskupi polscy: Władysław Bandurski oraz Józef Sebastian Pelczar, jak również przedstawiciele świata literackiego – m.in. Lucjan Rydel. W Lwowie powstał „Komitet Polek” na rzecz nadania królowej Jadwidze statusu świętej, a w Krakowie swoje działania zintensyfikował Polski Związek Niewiast Katolickich²⁹.

Tym samym w ofercie włocławskiej księgarni zamieszczono pracę biskupa W. Bandurskiego³⁰ (1865–1932) *Jadwiga święta królowa na polskim tronie. Opowieść dziejowa w trzech tomach*, której opis uszczegółowiono, podając liczbę stron (383). Zachwalano również ozdobną oprawę oraz to, że praca zawiera kolorowe ryciny według obrazów Piotra Stachewicza (1858–1938), książkę wyceniono na 8 rb. Publikacja ukazała się w Krakowie w 1910 r., a drukowana była w oficynie bytomskiego czasopisma „Katolik”³¹. Równocześnie w ofercie „Księgarni Powszechnej” był ten sam

²⁹ M. Jagosz, *Z dziejów procesu kanonizacyjnego świętej Jadwigi Królowej*, „Analecta Cracoviensia” 29: 1997, s. 466–467.

³⁰ Bp W. Bandurski jest jeszcze autorem innych publikacji poświęconych królowej Jadwidze: *Zbudźmy Jadwigę*, Kraków 1906; *Jadwiga dziewicom polskim na wzór*, Lwów 1909 i 1911; *O najwyższy hołd królowej Jadwidze*, Lwów 1910.

³¹ „Katolik”, [w:] F. Hawranek, *Encyklopedia powstań śląskich*, Opole 1982, s. 199.

tytuł wydany w 1912 r. nakładem redakcji wrocławskiego „Głosu Wiary”, której przewodniczył ks. J. Żak³². Była to edycja skromna, bez ilustracji, w małym formacie (15 cm). Została ona wyszczególniona w katalogu za pomocą obramowania, w którym zamieszczono dodatkowo następujący opis:

Pod tytułem powyższym Jadwiga święta królowa na polskim tronie. Opowieść dziejowa w trzech częściach przed dwoma laty ukazało się znakomite dzieło, wydane ozdobnie z licznymi ilustracjami. Napisał je po długich studyach[!] znany w całej Polsce Biskup-Patryota[!] Wł. Bandurski, wielki czciciel Świątobliwej Królowej. Wszystkie pisma i gazety oddały tej pracy należną pochwałę zachęcając gorąco do przeczytania tej książki. Ze względu jednak na wysoką cenę – 8 rb. – dzieło to dla wielu było niedostępne.

Pragnąc ułatwić wszystkim przeczytanie tej pięknej rzewnej opowieści dziejowej, uzyskaliśmy pozwolenie od Najdostojniejszego Autora na wydanie popularne i tanie, które bez żadnych skrótów i zmian oddajemy do rąk polskich z przekonaniem, iż dotrze ono wszędzie i podniesie cześć w Narodzie dla tej wielkiej i świętej w dziejach naszych postaci³³.

Jeszcze z roku 1910 pochodzi ponadtrzystustronicowa książka Lucjana Rydla (1870–1918) *Królowa Jadwiga* (Poznań 1910). Jej okładkę oraz inne ozdobniki drukarskie wykonano według rysunków Jana Bukowskiego (1873–1943). W katalogu określono: „wydanie bogato ilustrowane wytworne” i wyceniono je na 12 rb. i 50 kop. Praca autorstwa Rydla była pokłosiem wypowiedzi poświęconej królowej Jadwidze, a zawartej w artykule *Czy nie święta?* z 1905 r., który mógł być zainspirowany przez kazanie W. Bandurskiego wygłoszone z okazji rocznicy bitwy pod Grunwaldem³⁴.

W ofercie była również bardziej popularna wersja autorstwa Janusza Tarczyca *Królowa Jadwiga* z dopiskiem: *Wydanie przeznaczone dla szero-*

³² W. Bandurski, *Jadwiga święta królowa na polskim tronie. Opowieść dziejowa w trzech częściach*, Włocławek: Księgarnia Powszechna; nakładem „Głosu Wiary”, 1912, 400 s. [Biblioteka Główna UMK w Toruniu, sygn. 366871].

³³ *Księgarnia Powszechna (Dycezalna!)*..., s. 32.

³⁴ L. Rydel, *Czy nie święta?*, „Przegląd Powszechny” 88: 1905, z. 11, s. 153–160; J. Szczypka, *Posłowie*, [w:] L. Rydel, *Królowa Jadwiga*, Warszawa 1997, s. 179.

kich kół z powodu zamierzonej kanonizacji. 22 obrazy w tektwie w cenie 90 kop.³⁵ Ta pozycja stanowiła zapewne satysfakcjonującą rekompensatę dla tych, którzy nie mogli zakupić wydania Rydla czy ilustrowanej pracy bp. Bandurskiego, gdyż poza prezentacją życia królowej zawierała bogaty materiał ikonograficzny.

Wśród innych dzieł hagiograficznych znalazły się jeszcze opisy żywotów św. Franciszka Salezego³⁶, św. Elżbiety pióra A. J. Platnera³⁷ czy św. Moniki, której losy opisał bp Lavalu Luis-Émilie Baugaud³⁸.

W druku reklamowym włocławskiej księgarni figurował również *Krótki podręcznik zwyczajów towarzyskich dla osób duchownych według „Ascetyki kapłańskiej” J. E. ks. Dra Józefa-Sebastiana Pelczara Biskupa Przemyskiego* (Wilno 1911), gdzie poza wykładnią podstaw savoir-vivre’u zamieszczono również uwagi o: higienie osobistej, schludnym ubiorze, paleniu tytoniu, kulturze na ulicy czy w czasie spotkań towarzyskich. Autor zawarł również spostrzeżenia na temat prowadzenia rozmów, pisania listów oraz zachowania się przy stole, w podróży, a także o umeblowaniu domu kapłana. Uzupełnieniem jest *Katalog biblioteki kapłańskiej*, w którym uwzględniono wszystkie działy teologiczne oraz książki o treści świeckiej, wymieniające jedynie, że w księgozbiorze kapłana powinny się znaleźć: *dzieła naukowe, zwłaszcza z historii powszechnej i narodowej, historii sztuki, nauk przyrodniczych, etnografii, krajoznawstwa, filozofii itp.*³⁹

Dzieła z zakresu teologii, historii kościelnej, liturgiki czy hagiografii były również przygotowywane przez lokalne środowisko naukowe. Tytuły rodzimych pisarzy zostały podane zarówno wśród znaczących publikacji na początku katalogu, jak również w dalszych partiach, gdzie

³⁵ Kanonizacji błogosławionej Jadwigi dokonał Jan Paweł II 8 czerwca 1997 r. w Krakowie, podczas piątej pielgrzymki do Polski.

³⁶ G. Barberis, *Żywot św. Franciszka Salezego w czterech księgach dla młodzieży*, tł. Antoni Kotarski, Oświęcim: nakł. XX Salezjanów, 1910; zob. *Księgarnia Powszechna (Dycezalna!)*..., s. 4.

³⁷ A. J. Platner, *Święta Elżbieta. Żywot i nabożeństwo do niej*, Brody: nakł. Księgarni Feliksa Westa, 1911; zob. *Księgarnia Powszechna (Dycezalna!)*..., s. 4.

³⁸ L. Baugaud, *Św. Monika*, Brody: nakł. Księgarni Feliksa Westa, 1910; zob. *Księgarnia Powszechna (Dycezalna!)*..., s. 4.

³⁹ *Krótki podręcznik zwyczajów towarzyskich dla osób duchownych według „Ascetyki kapłańskiej” J. E. ks. Dra Józefa-Sebastiana Pelczara Biskupa Przemyskiego*, Wilno: Druk Witolda Kopcia, 1911, s. 106.

zamieszczono te pozycje, które zostały wydane własnym nakładem. Wyszczególniono je secesyjnymi, a niekiedy prostymi, geometrycznymi obramowaniami⁴⁰.

Wśród prac wrocławskich autorów wymieniono dzieło Idziego Radziszewskiego (1871–1922) *Geneza religii w świetle nauki i filozofii* (Wrocław: skład gł. w Księgarni Gebethnera i Wolffa w Warszawie, 1911). W ofercie była jeszcze książka bp. Władysława Krynickiego (1861–1928) zatytułowana *Dzieje Kościoła Powszechnego*, wydana we Wrocławku w 1908 r.⁴¹

Poza tym na łamach katalogu promowano dzieła m.in. Stanisława Gruchalskiego (1872–1936), wydawcy wrocławskiego „Ateneum Kapańskiego” w latach 1909–1927⁴² – *Pan mój i Bóg mój. Modlitewnik dla wyznawców Kościoła powszechnego* (Piotrków 1904), jak również pracę *Historia biblijna Starego Testamentu dla użytku uczących się* (Łódź 1904), której autorem był Rudolf Filipiński (1869–1932), redaktor wrocławskiej „Kroniki Diecezji Kujawsko-Kaliskiej” oraz „Słowa Kujawskiego”⁴³.

Z kolei profesor miejscowego seminarium Józef Kruszyński (1877–1953)⁴⁴ opracował i swoim komentarzem opatrzył *Księgę psalmów Dawidowych* (Warszawa: Wydawnictwo Księgarni Nakładowej M. Szczepkowskiego, 1909) oraz *Ewangelie i Dzieje Apostolskie* (Wrocław: Drukarnia Diecezjalna, 1908). Dodatkowo w katalogu zostały wymienione następujące jego pozycje: *Harmonia Ewangelii* (Wrocław: Drukarnia Diecezjalna, 1907) oraz *Historia święta Starego Testamentu. Podręcznik dla klas wyższych szkół średnich* (Warszawa: Gebethner i Wolff, 1911)⁴⁵.

Na łamach omawianego druku umieszczono jeszcze pracę Mariana Nassalskiego (1860–1942) *Formularium legale practicum in parochorum*

⁴⁰ Zob. *Księgarnia Powszechna (Dyeczalna[!])...*, s. 32.

⁴¹ B. Kawczyński, *Krynicki Władysław Paweł*, [w:] SPTK, t. 6, pod red. L. Grzebienia, Warszawa 1983, s. 227–231.

⁴² K. Rulka, *Gruchalski Stanisław*, [w:] SPTK, t. 5, pod red. L. Grzebienia, Warszawa 1983, s. 523–526.

⁴³ Tenże, *Filipiński Rudolf*, [w:] SPTK, t. 5, pod red. L. Grzebienia, Warszawa 1983, s. 386–389.

⁴⁴ Tenże, *Kruszyński Józef*, [w:] SPTK, t. 6, pod red. L. Grzebienia, Warszawa 1983, s. 215–222; zob. jeszcze tenże, *Ks. Józef Kruszyński – wrocławski antysemita?*, „Zapiski Kujawsko-Dobrzyńskie” 14: 2000, s. 167–191.

⁴⁵ Tenże, *Kruszyński Józef...*, s. 217, poz. 36, 68. Następne edycje (druga i trzecia) zostały wydane we Wrocławku odpowiednio w 1917 i 1920 r.

vicariorum foraneorum... (Vladislaviae: H. Neuman, 1905), który podobnie jak Gruchalski czy Filipowski redagował i wydawał czasopisma – „Homiletykę” oraz „Przewodnik Społeczny”⁴⁶.

Z innych dziedzin wiedzy prezentowano prace z zakresu literaturoznawstwa, historii, filozofii, psychologii i pedagogiki oraz higieny. W dział z opracowaniami dotyczącymi literatury polskiej i powszechnej wpisują się książki: Aleksandra Brücknera *Dzieje literatury polskiej w zarysie* (Warszawa: nakład Gebethner i Wolff, 1908), Heleny Rzepeckiej (1863–1916)⁴⁷ *Ojczyzna w piśmie i pomnikach. Ilustrowane dzieje piśmiennictwa polskiego* (Poznań: nakł. Polsko-Katolickiej Księgarni Nakładowej Zdzisława Rzepeckiego i S-ki, 1911), Ignacego Chrzanowskiego (1866–1940) *Historia literatury niepodległej Polski* (Warszawa: nakł. Gebethnera i Wolffa, 1908) czy Walerego Gostomskiego (1854–1915) *Dzieje literatury powszechnej* w dwóch tomach (Warszawa: nakł. Gebethnera i Wolffa, 1898).

Wśród prac historycznych należy wymienić przede wszystkim publikację Juliana Baczyńskiego *Dzieje Polski ilustrowane* (Poznań: nakł. Karola Kozłowskiego i Zdzisława Rzepeckiego i S-ki, 1909), jak również pracę *Historia ustroju Polski w zarysie* Stanisława Kutrzeby (1876–1946), którego książka ukazała się nakładem lwowskiej Księgarni Polskiej Bernarda Połonieckiego w 1908 r.

Szczególnie promowano prace dwóch autorów: pedagoga Fridricha Wilhelma Foerstera (1869–1966)⁴⁸ oraz kardynała, teologa i filozofa Désiré Josepha Merciera (1851–1926)⁴⁹. Pierwszego z wymienionych oferowano następujące prace: *Wychowanie człowieka. Książka dla rodziców, nauczycieli i kapłanów* (Warszawa: nakł. Gebethnera i Wolffa, 1911–1912), *Seksualna etyka i pedagogika* (Warszawa: Księgarnia Nakładowa M. Szczepanowski, 1911), *Drogowskaz życia* (Warszawa: Księgarnia Nakładowa M. Szczepanowski, 1910). Z kolei wśród publikacji kardynała Merciera uwypuklono te, których nakładcą była redakcja „Przeglądu Filozoficznego” w Warszawie: *Psychologia* (Warszawa 1901), *Kryteriologia czyli traktat*

⁴⁶ Tenże, *Nassalski Marian*, [w:] SPTK, t. 6, pod red. L. Grzebień, Warszawa 1983, s. 529–535.

⁴⁷ L. Słowiński, *Rzepecka Helena*, [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. 34, Wrocław 1992–1993, s. 18–19.

⁴⁸ K. Bartoszewski, *Foerster Fridrich Wilhelm*, [w:] *Encyklopedia katolicka* [dalej cyt. EK], t. 5, Lublin 1989, szp. 360–361.

⁴⁹ P. Królikowski, *Mercier Désiré Joseph*, [w:] EK, t. 12, Lublin 2008, szp. 560–561.

o pewności (Warszawa 1901), *Historia psychologii nowożytnej* (Warszawa 1900) oraz *Metafizyka ogólna* (Warszawa 1902).

Księgi liturgiczne

Tuż po części z ważniejszymi działami zamieszczono obszerną informację na temat dostępnych wydań łacińskich ksiąg liturgicznych, poczynając od mszałów, brewiarzy, *Officium Hebdomadae Sanctae*, *Preces ante et post Missam*, *Horae Diurnae*, a kończąc na diurnalikach, psalterzach. Zasadniczo prezentowano ofertę dwóch znaczących wydawców, m.in. druki cenionego przez Watykan drukarza z Ratyzbony Fridricha Pusteta i jego spadkobierców. Posiadali oni skład główny na księgi liturgiczne wychodzące z drukarni Stolicy Apostolskiej, Kongregacji Obrzędów i Propagandy. Drugim wydawcą był H. Dessain z Belgii. Podkreślano aktualność pozycji i szeroki wachlarz wariantów oprawy. Chociażby Mszał Rzymski w rozmiarze małym folio (36×25 cm) drukowany czarną i czerwoną farbą, na mocnym papierze z kolorowymi ilustracjami, winietami i ozdobnymi tytułami mógł zostać zaopatrzony w następujące rodzaje oprawy:

1. Oprawny w czarną skórę z odpowiednimi wyciskami, brzegi złożone 22.70, 2. [oprawny] w czerwoną skórę z bogatymi wyciskami, brzegi złożone 24.50, 3. [oprawny] w szagryn czerwony z wytłoczonemi bogatemi ozdobami brzegi złożone 22.50, 4. [oprawny w szagryn czerwony] z klamrami i narożnikami 37.50 i 47.50⁵⁰.

Oddzielną stronę otrzymały kanony ołtarzowe sporządzane na grubych brystolach, w rozmiarach od 17×27 cm do 37×43 cm z niezidentyfikowanego wydawnictwa francuskiego. Podobne, lecz na cieńszym papierze, sprzedawano z firmy Pusteta. Kanony te były używane przez kapłanów w czasie mszy, zostały zaniechane po reformie liturgicznej podjętej po II Soborze Watykańskim⁵¹.

⁵⁰ *Księgarnia Powszechna (Dycezalna!)]...*, s. 7. W całym katalogu ceny zostały podane w rublach i kopiejkach.

⁵¹ Z. Wit, *Kanony ołtarzowe*, [w:] EK, t. 8, Lublin 2000, szp. 616–617.

Uzupełnieniem tej oferty były książki do nabożeństwa dla wiernych Kościoła katolickiego, jak: *Ołtarzyk złoty*, czyli książeczka do nabożeństwa dla młodzieży, *Chwalcie Dziaatki Pana. Nabożeństwo dla młodzieży katolickiej*, *Mszalik dla małych dzieci*, przygotowanych przez ks. Marcelego Godlewskiego (1865–1945), oraz *Pan mój i Bóg mój* autorstwa wspomnianego już ks. S. Gruchalskiego, którego pozycję reklamowano słowami: „Modlitewnik dla inteligencji[!] najodpowiedniejszy”⁵². Razem proponowano 22 tytuły różnej objętości, z różnymi wariantami oprawy.

Reklama prasy

Dla rozwoju polskiej książki i czasopiśmiennictwa w zaborze rosyjskim niebagatelną rolę odegrały wydarzenia⁵³ z lat 1905–1907, których konsekwencją było zniesienie cenzury rewolucyjnej, co zaowocowało wzrostem wydawnictw w języku polskim oraz rozwojem czasopiśmiennictwa przede wszystkim w prowincjonalnych ośrodkach miejskich. Na stronach katalogu „Księgarni Powszechnej” została zamieszczona reklama periodyków, takich jak: „Ateneum Kapłańskie”, „Głos Wiary” czy „Weterynarz Gospodarski”, które zaczęły ukazywać się po 1907 r. Na odwrocie karty tytułowej omawianego druku wstawiono reklamę „Ateneum Kapłańskiego”, ukazującego się od 1909 r. z inicjatywy ks. Idziego Radziszewskiego – rektora miejscowego seminarium duchownego. Główny wpływ na kształt czasopisma mieli jego profesorowie, którzy publikowali tam artykuły naukowe z zakresu: Pisma Świętego, teologii dogmatycznej, apologetyki, teologii moralnej i ascetycznej, prawa kanonicznego, liturgiki, filozofii, historii, nauk społecznych, pedagogiki oraz sztuki chrześcijańskiej, co zostało podkreślone we wspomnianej reklamie zajmującej jedynie 1/5 strony. Wyróżnieniem, jakie zastosowano, była pogrubiona czcionka tytułu periodyku. Podano również warunki zamówienia i adres redakcji⁵⁴.

⁵² *Księgarnia Powszechna (Dyeczalna[!])...*, s. 5.

⁵³ Zmiana prawa prasowego w 1905 r. wprowadziła m.in. równouprawnienie prasy obcojęzycznej z prasą rosyjską, co pozwoliło na większe możliwości w wydawaniu pism polskich. W Królestwie Polskim nastąpił wzrost liczby periodyków: 1905 – 22, 1909 – 41, 1914 – 79. Zob. Z. Kmiecik, *Prasa polska w zaborze rosyjskim w latach 1905–1915*, [w:] *Prasa polska w latach 1964–1918*, Warszawa 1976, s. 89.

⁵⁴ *Księgarnia Powszechna (Dyeczalna[!])...*, s. [2 okładki].

Miesięcznik „Głos Wiary”, którego redaktorem był ks. Jan Żak, ukazywał się w latach 1909–1914 oraz w 1916 r. Było to czasopismo katolickie promowane przez zarząd „Księgarni Powszechnej” i przeznaczone dla czytelnika niewyrobionego, początkującego, gdzie w sposób przystępny prezentowano wszelkie kwestie społeczne przez pryzmat nauki Kościoła, zagadnienia moralne i etyczne, jak również artykuły hagiograficzne. Poza dużą czcionką w katalogu tytuł ten został wyróżniony krótkim omówieniem zawartości oraz pojedynczymi ozdobnikami typograficznymi. Podobnie jak w przypadku „Ateneum Kapłańskiego”, poinformowano potencjalnych odbiorców o możliwości prenumeraty, której koszt roczny z 60 kop. mógł zmaleć do 36, jeżeli jednorazowo zamówiono od 71 do 100 egzemplarzy numeru⁵⁵.

Z kolei jedyny periodyk weterynaryjny ukazujący się w Królestwie Polskim, a drukowany we Włocławku w latach 1912–1914 – „Weterynarz Gospodarski” został w omawianym druku wyróżniony pogrubionym, geometrycznym obramowaniem oraz opisem: „miesięcznik niezbędny dla rolników”⁵⁶.

Nie ujęto w niniejszym katalogu „Kroniki Diecezji Kujawsko-Kaliskiej” wychodzącej od 1907 r., a przeznaczonej dla duchowieństwa diecezjalnego⁵⁷.

Oferta kompletów książek dla bibliotek parafialnych

„Księgarnia Powszechna” wysłała do swoich odbiorców z ofertą tworzenia bibliotek różnej wielkości stosownie do zapotrzebowania. Propozycja ta była skierowana do osób, które zamierzały stworzyć wypożyczalnię książki dla „ludności wiejskiej, fabrycznej czy miejskiej”⁵⁸. Zapewniano, że księgarnia jest w stanie skompletować odpowiedni księgozbiór w uzgodnionej cenie w ciągu 2–3 tygodni. Jeżeli zamawiający wyda na niego 75 rb.,

⁵⁵ Tamże, s. 33; zob. jeszcze *Ateneum Kapłańskie 1909–2009*, pod red. K. Rulki, Włocławek 2009.

⁵⁶ *Księgarnia Powszechna (Dycezalna!?)...*, s. 33; Z. Kmiecik, dz. cyt., s. 94–95.

⁵⁷ Zob. A. Borowiecka, „Kronika Diecezji Włocławskiej” jako źródło do dziejów diecezji włocławskiej (1907–2006), [w:] *W kręgu prasy: przeszłość – teraźniejszość – przyszłość*, t. 4, pod red. G. Gzelli i J. Gzelli, Toruń 2008, s. 17–40.

⁵⁸ *Księgarnia Powszechna (Dycezalna!?)...*, s. 3.

to pracownicy włocławskiej firmy sami dokonają wpisów do wcześniej porubrykowanego katalogu z kolumnami: tytuł, autor, miejsce, rok wydania, cena książki i oprawa. Dodatkowo książki zostaną zaopatrzone w odpowiedni numer katalogowy na grzbiecie. W tak przygotowanym katalogu zostały wyodrębnione następujące działy: I. Książki religijne, a wśród nich dzieła moralne, ascetyczne, żywoty świętych, II. Książki naukowe: rolnicze, zawodowe i społeczne, III. Powieści, w tym popularne w tamtym czasie powieści historyczne oraz poezja.

Jednocześnie podkreślano, że zamawiający otrzyma dwie książki gratis, a za pracę pracowników księgarni przy przygotowywaniu księgozbioru do wypożyczenia nie zostanie doliczona opłata. Pobierano jednak opłatę za oprawę zamówionych książek od 3 do 15 kop. Realizację tworzenia biblioteki rozpoczęto w momencie uzyskania połowy należności.

Możliwe, że oferta wyszła z ogólnego trendu do zakładania bibliotek parafialnych i innych, który został zapoczątkowany w połowie XIX w., a wzmógł się po rewolucji w latach 1905–1907⁵⁹, kiedy to przedstawiciel środowiska włocławskiego ks. Marian Fulman apelował o zakładanie wypożyczalni przy kościołach, które mogłyby popularyzować odpowiednią literaturę dla odbiorcy katolickiego⁶⁰. Jednocześnie należy podkreślić, że jednym z pierwszych druków, który został wyłoczony przez włocławską Drukarnię Diecezjalną, był *Katalog tymczasowy dzieł religijnych i świeckich wydany dla bibliotek parafialnych przez Włocławski Komitet do Spraw Religijno-Społecznych* (Włocławek 1906). Podobny druk ukazał się jeszcze w 1908 r. w Warszawie pt. *Katalog książek polecanych dla bibliotek parafialnych przez Towarzystwo Bibliotek i Czytelni Parafjalnych*.

Reklamodawcy w prezentowanym katalogu

W swoich wspomnieniach ks. Jan Żak podkreśla zasadność prezentowania oferty firm współpracujących z księgarnią, ponieważ opłata za użyczenie

⁵⁹ K. Rulka, *XX-wieczne biblioteki parafialne w diecezji włocławskiej*, „Kronika Diecezji Włocławskiej” 1997, nr 3, s. 117–118.

⁶⁰ M. Fulman, *Czytelnictwo parafialne*, „Wiadomości Pasterskie” 1905, nr 8, s. 517–518; tenże, *Zakładajmy biblioteki parafialne*, „Kronika Diecezji Kujawsko-Kaliskiej” 1, 1907, s. 20–26, 52–58, 95–102; zob. również S. Gajewski, *Społeczna działalność duchowieństwa w Królestwie Polskim 1905–1914*, Lublin 1990, s. 113–118.

przestrzeni reklamowej umożliwiało finansowanie tego typu wydawnictw (katalogi, foldery). Tylko jedna firma włocławska⁶¹ dała swoje ogłoszenie w omawianym druku reklamowym i była to Włocławska Fabryka Wyrobów z Kutego Żelaza Józefa Skrobeckiego mieszcząca się przy ulicy Biskupiej. O wiele liczniejszą grupę stanowiły firmy spoza Włocławka, a wśród nich: Towarzystwo Akcyjne Fryderyk Puls w Warszawie (pl. Teatralny 11, Nowy Świat 41, Marszałkowska 131) oferujące mydła glicerynowe matowe i przezroczyste, „Hurtowy Skład Materiałów Piśmiennych, Rysunkowych i Galanterii przy składzie papieru, egzystującym od 1848 r. pod firmą W. Bednarski, Wł. A. Sturm w Warszawie (Miodowa 2)”, Zakład Artystyczny Witraży oraz Przedsiębiorstwo Robót Szklarskich Michała Olszewskiego z Warszawy (ul. Nowogrodzka 26), Fabryka Organów Adolfa Homana również z Warszawy (ul. Bielańska 16), Bank Handlowy w Warszawie z oddziałami w Będzinie, Częstochowie, Kaliszu, Kijowie, Lublinie, Łodzi, Petersburgu, Sosnowicach, Włocławku i Zawierciu.

Ogłaszała się także pierwsza polska Fabryka Organów Kościelnych, Koncertowych i Salonowych Kazimierza Żebrowskiego, założona w 1874 r. w Krakowie z siedzibą przy ulicy Sołtyka 15. Swoje produkty prezentuje także Warszawskie Towarzystwo Akcyjne Ludwik Spiess i Syn mieszczące się w Warszawie (ul. Senatorska 24), które specjalizowało się w nawozach sztucznych. Na pozór firma niezwiązana z działalnością włocławskiej „Księgarni Powszechnej”, jednakże wpisująca się w działalność Drukarni Diecezjalnej we Włocławku, gdzie drukowano m.in. „Weterynarza Gospodarskiego” oraz serię „Biblioteczka Rolnicza”.

Podsumowanie

Analiza druku reklamowego „Księgarni Powszechnej” z 1913 r. pozwoliła na zobrazowanie różnorodnej i bogatej oferty firmy działającej dopiero od dwóch lat w przededniu wybuchu I wojny światowej. Dobra organizacja księgarni, podkreślana we wcześniejszych opracowaniach Kazimierza Rulki, Witolda Kujawskiego⁶² czy Bernardety Iwańskiej-Cieślik, zyskuje

⁶¹ Firmy wymienione w kolejności ukazywania się w druku reklamowym „Księgarni Powszechnej”.

⁶² W. Kujawski, *Diecezja kujawsko-kaliska. Opracowanie historyczno-źródłowe*, Włocławek 2011, s. 265–266.

potwierdzenie w prezentacji jej wieloaspektowej działalności czy ofercie książek polskich i obcych występujących na łamach katalogów księgarskich i innych folderów reklamowych. Pojedyncze i wydobyte na światło dzienne druki, w tym przypadku pozycje z 1913 r., pozwolą w przyszłości stworzyć pełniejszy obraz obiegu książki i prasy w prowincjonalnym mieście Królestwa Polskiego.

Bibliografia

Źródła drukowane

- Katalog książek polskich do nabycia w Księgarni „Powszechnej” we Włocławku*, Warszawa: Druk Rubieszewskiego i Wrotnowskiego, 1911.
- Katalog książek polskich do nabycia w „Księgarni Powszechnej” w Włocławku*, Warszawa: Drukarnia i Litografia Jana Cotty, 1911.
- Katalog tymczasowy dzieł religijnych i świeckich wydany dla bibliotek parafialnych przez Włocławski Komitet do Spraw Religijno-Społecznych*, Włocławek 1906.
- Katalog książek polecanych dla bibliotek parafjalnych przez Towarzystwo Bibliotek i Czytelni Parafjalnych*, Warszawa 1908.
- Katalog dzieł rolniczych na składzie w księgarniach Leona Idzikowskiego w Kijowie (Kreszczatyk No 29), w Warszawie (Marszałkowska No 119)*, [b. m.] 1913.
- Katalog dzieł technicznych wydany staraniem Księgarni E. Wende i S-ka*, Warszawa 1913.
- Księgarnia Powszechna (Dyecezalna[!])*, Włocławek [1913].

Opracowania

- Ateneum Kapłańskie 1909–2009*, pod red. K. Rulki, Włocławek 2009.
- Bartoszewski Konrad, Foerster Fridrich Wilhelm, [w:] *Encyklopedia katolicka*, t. 5, Lublin 1989, szp. 360–361.
- Borowiecka Anna, „*Kronika Diecezji Włocławskiej*” jako źródło do dziejów diecezji włocławskiej (1907–2006), [w:] *W kręgu prasy: przeszłość – teraźniejszość – przyszłość*, t. 4, pod red. G. Gzelli i J. Gzelli, Toruń 2008, s. 17–40.
- Boruc Alicja, *Katalogi księgarskie i wydawnicze drugiej połowy XIX wieku jako źródło informacji o książce*, „*Wiek XIX. Rocznik Towarzystwa Literackiego im. Adama Mickiewicza*” 5 (47): 2012, s. 561–575.

- Chełstowski Edward, *Katalogi księgarskie Friedleinów*, „Księgarz” 1960, nr 1/2, s. 19–20.
- Chełstowski Edward, *Katalogi księgarskie w Bibliotece Jagiellońskiej*, „Biuletyn Biblioteki Jagiellońskiej” 16, 1964, nr 2, s. 21–33.
- Chełstowski Edward, *O znaczeniu katalogów księgarskich*, „Księgarz” 1959, nr 13/14, s. 12–14.
- Gajewski Stanisław, *Społeczna działalność duchowieństwa w Królestwie Polskim 1905–1914*, Lublin 1990, s. 113–118.
- German Franciszek, *Wielogłowski Walery*, [w:] *Słownik pracowników książki polskiej*, pod red. I. Treichel, Warszawa 1972, s. 950.
- Gruca Anna, *Katalog księgarski jako źródło informacji o książce i rynku wydawniczo-księgarskim oraz druk reklamowy (na przykładzie katalogów krakowskich z drugiej połowy XIX w.)*, [w:] *Książka, biblioteka, informacja, między podziałami a wspólnotą III*, pod red. J. Dzieniakowskiej i M. Olczak-Kardas, Kielce 2012, s. 81–94.
- Gruca Anna, *Krakowskie katalogi księgarskie doby autonomii galicyjskiej, typologia i wartość źródłowa w kontekście przemian form informacji o dawnej książce*, [w:] *Uniwersum piśmiennictwa wobec komunikacji elektronicznej*, pod red. K. Migonia i M. Skalskiej-Zlat, Wrocław 2009, s. 65–75.
- Gruca Anna, *Spółka Wydawnicza Polska (1890–1916). Wydawnictwo krakowskich konserwatystów*, Kraków 1993.
- Grzebień Ludwik, *Biernacki Mikołaj*, [w:] *Słownik polskich teologów katolickich*, t. 5, pod red. L. Grzebienia, Warszawa 1983, s. 108.
- Grzybowski Michał, *Nowowiejski Antoni Julian*, [w:] *Słownik polskich teologów katolickich*, t. 6, pod red. L. Grzebienia, Warszawa 1983, s. 566–574.
- Hussak Tadeusz, *Reklama i propaganda książki*, t. 1, Warszawa 1971.
- Imańska Iwona, *Obieg książki w Prusach Królewskich w XVIII wieku*, Toruń 1993.
- Iwańska-Cieślik Bernardeta, *Katalogi z ofertą „Księgarni Powszechnej” we Włocławku z 1911 r.*, [w:] *Książka i prasa w kulturze*, pod red. K. Domańskiej, B. Iwańskiej-Cieślik, Bydgoszcz 2013, s. 125–140.
- Jagła Michał, *Księgarska informacja o książce*, „Księgarz” 1964, nr 4, s. 26.
- Jagosz Michał, *Z dziejów procesu kanonizacyjnego świętej Jadwigi Królowej*, „Analecta Cracoviensia” 29: 1997, s. 465–517.
- Janiak-Jasińska Agnieszka, *Aby wpadło w oko... O reklamie handlowej w Królestwie Polskim w początkach XX wieku na podstawie ogłoszeń prasowych*, Warszawa 1998.

- Jazdon Artur, *Wydawcy poznańscy 1815–1914. Kształtowanie środowiska i repertuaru wydawniczego*, Poznań 2012.
- Katalog księgarski, [w:] *Encyklopedia wiedzy o książce*, pod red. nac. A. Birkenmajera, B. Kocowskiego, J. Trzynadłowskiego, Wrocław 1971, szp. 1131–1133.
- „Katolik”, [w:] F. Hawranek, *Encyklopedia powstań śląskich*, Opole 1982, s. 199.
- Kawczyński Bolesław, Krynicki Władysław Paweł, [w:] *Słownik polskich teologów katolickich*, t. 6, pod red. L. Grzebienia, Warszawa 1983, s. 227–231.
- Kmiecik Zenon, *Prasa polska w zaborze rosyjskim w latach 1905–1915*, [w:] *Prasa polska w latach 1964–1918*, Warszawa 1976, s. 58–113.
- Konopka Maria, *Katalogi Księgarni Polskiej we Lwowie*, „Rocznik Naukowo-Dydaktyczny WSP w Krakowie” 1996, z. 178, „Prace Bibliotekoznawcze” 8, s. 27–34.
- Konopka Maria, *Przemiany informacyjne księgarsko-wydawniczej w drugiej połowie XIX wieku na przykładzie katalogów księgarskich lwowskich firm*, [w:] *Książka, biblioteka, informacja. Między podziałami a wspólnotą*, pod red. J. Dzieniakowskiej, Kielce 2007, s. 53–63.
- Królikowski Piotr, *Mercier Désiré Joseph*, [w:] *Encyklopedia katolicka*, t. 12, Lublin 2008, szp. 560–561.
- Kujawski Witold, *Diecezja kujawsko-kaliska. Opracowanie historyczno-źródłowe*, Włocławek 2011.
- Mlekicka Marianna, *Wykorzystanie źródeł drukowanych z lat 1795–1918 do badań dziejów książki polskiej (zarys metodologiczny)*, „Z Badań nad Polskimi Księgozbiorami Historycznymi” 1977, z. 3, s. 23–56.
- Piechota Grażyna, Kida Agnieszka, *Rozwój reklamy i promocji książek edukacyjnych w katalogach księgarskich od XVIII wieku do współczesności*, [w:] *Książka, biblioteka, informacja. Między podziałami a wspólnotą III*, pod red. J. Dzieniakowskiej i M. Olczak-Kardas, Kielce 2012, s. 241–258.
- Pieczętkowski Feliks, Miłkowski Władysław, [w:] *Słownik pracowników książki polskiej*, pod red. I. Treichel, Warszawa 1972, s. 596–597.
- Platner A. J., *Święta Elżbieta. Żywot i nabożeństwo do niej*, Brody: nakł. Księgarni Feliksa Westa, 1911.
- Rulka Kazimierz, *Filipski Rudolf*, [w:] *Słownik polskich teologów katolickich*, t. 5, pod red. L. Grzebienia, Warszawa 1983, s. 386–89.
- Rulka Kazimierz, *Gruchalski Stanisław*, [w:] *Słownik polskich teologów katolickich*, t. 5, pod red. L. Grzebienia, Warszawa 1983, s. 523–526.

- Rulka Kazimierz, *Kruszyński Józef*, [w:] *Słownik polskich teologów katolickich*, t. 6, pod red. L. Grzebień, Warszawa 1983, s. 215–222.
- Rulka Kazimierz, *Ks. Józef Kruszyński – wrocławski antysemita?*, „Zapiski Kujawsko-Dobrzyńskie” 14: 2000, s. 167–191.
- Rulka Kazimierz, *Księgarnia Powszechna i Drukarnia Diecezjalna*, „Kronika Diecezji Wrocławskiej” 70: 1987, s. 128–136.
- Rulka Kazimierz, *Nassalski Marian*, [w:] *Słownik polskich teologów katolickich*, t. 6, pod red. L. Grzebień, Warszawa 1983, s. 529–535.
- Słowiński Lech, *Rzepecka Helena*, [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. 34: Wrocław 1992–1993, s. 18–19.
- Wit Zbigniew, *Kanony ołtarzowe*, [w:] *Encyklopedia katolicka*, t. 8, Lublin 2000, szp. 616–617.
- Wojtowski Marek, *Żak Jan Stanisław*, [w:] *Wrocławski słownik biograficzny*, t. 1, pod red. S. Kunikowskiego, Wrocław 2004, s. 189–192.

Varied offer of “Księgarnia Powszechna” in Wrocław in its advertising print from 1913

ABSTRACT: “Księgarnia Powszechna” bookshop operated in Wrocław from 1910 to 1962. Its first director was priest Jan Stanisław Żak who was aware that the success of the bookshop depended on good advertisement of its offer. He initiated publication of book-trade catalogues, starting with two print catalogues with lists of Polish books in 1911. With the support of advertisers next three illustrated catalogues were printed, featuring a wide range of goods offered by a bookshop in provincial Town of Polish Kingdom. Thanks to these prints it is now known that “Księgarnia Powszechna”, apart from scholarly books, popular science books and school books, also offered silver, bronze and plated liturgical objects, clothes and books, canons for the altars, Stations of the Passion, statues of saints made of terracotta and stone material, religious and historical paintings, picture frames, devotional articles, wax candles, incense and much more. The advertising prints show the richness of the bookshop’s offer and its wide-ranging activity.

KEYWORDS: “Księgarnia Powszechna”, book-trade catalogues, Wrocław.